

БОЖИДАР В. ЗАРКОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

ПОСЕД ХИЛАНДАРСКОГ ПИРГА ХРУСИЈА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

САЖЕТАК. Пирг Хрусију је саградио краљ Милутин почетком XIV века одговарајући на захтев монаха Хиландара да им је потребна заштита од гусара који су их често нападали. Захваљујући наклоности краља Милутина и његовим пријатељским везама с византијским двором, пирг је, иако део Хиландара, почео да стиче самостална добра, што га је доводило у сукоб с манастиром чији је саставни део био и чији су монаси на челу са игуманом бирали „старца пиржанина”.

Међу имањима које је стекао, пирг је на Косову и Метохији поседовао земљу, људе, винограде, пчелињаке и друга права у Липљану и Сувом Грлу. У раду се, уз основне податке о пиргу и његову односу са Хиландаром, детаљно сагледава овај посед.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Хиландар, пирг Хрусија, посед, Косово и Метохија, Липљан, Суво Грло.

¹ bozar@ptt.rs

Рад је примљен 12. априла 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 22. августа 2016.

Манастир Хиландар је имао велико властелинство, раштркано од Атоса на југу до средишњег тока реке Велике Мораве на северу и од горњег тока реке Струме на истоку до области Моравице на западу (Живојиновић, 1998, стр. 72). Властелинство је почело да се формира добијањем златопечатног слова (χρισόβουλλος λόγος) од цара Алексија III, јуна 1198. године, којим су „манастир Хиландар и светилишта у Милејама” предати на управу „дившем великом жупану господину Симеону и његовом сину господину Сави” (Petit, 1915, стр. 4). Убрзо је уследио посед који је манастир добио од оснивача Симеона Немање у околини Призрена у Србији, током друге половине исте године (Зарковић, 2002). Наредне године Хиландар је од Алексија III добио потврду својих привилегија и нови посед – запустели манастир Зиг на обронцима планине Вигле, на самим границама Свете Горе (Petit, 1915, стр. 4).

Даривање поседа манастиру је била обавеза оснивача, али и чин који је приложнике повезивао са манастиром, његовим заштитником и ктитором (ктиторима) (Марковић, 1925, стр. 110; Троицки, 1935, 110–115). Основан од стране зачетника династије, у средишту православног монаштва, са статусом царског манастира, Хиландар је од самог настанка уживао посебан углед међу Србима, нарочито њиховим владарима, па су они својим приложима настојали да постану ктитори и повежу се са његовим оснивачем. Пут томе утро је Немањин син и наследник на престолу Стефан, касније назван Првовенчани, који је помагао изградњу манастира и убрзо по смрти оца, 29. септембра пре 1199. или 1200. године него 1201. или 1202, приложио посед у околини Пећи (Младеновић, 2013). Кажемо „пре” зато што повеља Првовенчаног садржи дан, али не и годину издавања. Александар Соловјев је њено издање ставио у временски распон од 1200. до 1202. године, у време када се мислило да је Симеон Немања умро 1200. године (Соловјев, 1925, стр. 62–89). Утврђивањем његове смрти у 1199. годину, и година издања ове повеље се помера дубље у прошлост (Баришић, 1971, 31–58). Најновија сазнања пак време издавања ове повеље померају за доцније, тј. до 1206/7. године и преноса Симеонових моштију у Србију, па чак и касније (Будало, 2010, стр. 233–241). Логика нам налаже да је то морало бити или одмах по смрти Симеоновој до сукоба са Вуканом, тј 1202. године, или након измирења које је уследило тек преносом моштију.

Праксу даривања добара наставили су и остали наследници српског трона из рода Немањића, па су сви владари из ове династије, осим краља Радослава (1228–1234), приложили одређене

поседе. Изумирањем династије Немањића власт у Србији је прешла у друге породице, које су наставиле да помажу и дарују Хиландар, желећи да на тај начин истакну свој легитимитет на престолу. Овакво деловање документовано је повељама, а у случају кнеза Лазара и данас је видљиво на самом католикону манастира, где је овај српски кнез дозидао спољну припрату (Д. Богдановић, В. Ј. Ђурић, Д. Медаковић, 1978, стр. 46).

Манастир су прилозима даривали и припадници властеоских породица, желећи да на тај начин постану део елитне хиландарске заједнице. Елитни положај Хиландар је стекао још приликом оснивања, када се замонашио део властеле, који су чинили пратњу Симеону Немањи на путу из Студенице у Свету Гору. Најзначајнија властеоска породица која је помагала Хиландар била је, свакако, породица Бранковића, која је у другој четвртини XV века владала српском деспотовином. Вук Бранковић, чији је брат Роман – Радоња, био цењени монах у Хиландару, поред баштинских поседа, помогао је манастир и ослобађањем плаћања данка Турцима након Косовске битке (Miklošić, 1858, 22–223; Новаковић, 1912, 459–460; Korablev, 1915, 550–551). Илустративан је и пример Обрада Драгосаљића (Декиндића), властелина породице Мусић, који је Хиландару обећао, али није приложио, баштинску цркву у селу Кукањ на западним обронцима Копаоника, у близини Брвеника. Не зна се да ли је Обрад намерно избегао да испуни обећање, или је то уследило због губитка поседа. Наиме, њему је посед био одузет од стране Стефана Лазаревића и дат неком пронијару. На молбу Хиландараца, које је предводио монах Роман (Бранковић), Стефан Лазаревић је поштовао дато обећање и цркву и посед од неколико села уступио Хиландару, претходно га одузевши од пронијара (Зарковић, 2009, стр. 183–201). Добијањем поседâ са разних страна, манастир Хиландар је створио велико, раштркано и разнолико властелинство.

Хиландар није увећавао само свој посед – временом се умножавао манастирски комплекс, али и делови који су се налазили ван њега, како Милутин каже: „*јаже соуѿъ вѣнуѿръ и извѣнь монасѿѿиурја*” (Новаковић, 1912, стр. 479). Прво су се умножавале келије за смештај монаха, сходно повећању њиховог броја, што је било евидентно. Забележено је да је у време боравка Симеона у манастиру било десет монаха, док је њихов број када је Свети Сава са моштима свога оца кренуо из Хиландара износио деведесет (Зарковић, 2002, стр. 45). Манастирске грађевине су расле не само унутар зидина, око католикона, већ и изван манастира, обично

на манастирским метосима, али и на другим местима. Прва једна таква грађевина, настала још током 1199. године, била је келија у Кареји, коју је Свети Сава створио за „духовно усавршавање” одабраних монаха, али и да би они Хиландарци који долазе у управни центар Свете Горе, ради обављања административних послова, имали место за коначење (Живојиновић, 1998а, стр. 181–184). Током XIII и XIV века настали су и други делови ван манастирских зидина, од којих се издвајају пирг Преображења (Спасова Вода) и Василијев пирг (Хрусија).

Устројство манастира је установљено када је Свети Сава саставио типик по коме су се управљали монаси Хиландара. Типик је састављен по угледу на манастир Богородице Евергетиде из Цариграда, који се, опет, држао општежитељног Студитског устава. На тај начин Хиландар је заснован као општежиће у коме монаси чине чврсту заједницу рада, трпезе и монашког живота под вођством игумана (Богдановић, Ђурић и Медаковић, 1978, стр. 38). Настанак нових делова изван зидина манастира условљавао је посебне везе које су они имали са централом. Па су тако, иако је манастир Хиландар од оснивања био јединствен, поједини његови делови, као нпр. келија у Кареји, од самог почетка имали одређену аутономију у односу на централу, али и значајну хијерархијску везу са њом. Карејски типик прописује да испосница буде самостална од прота, игумана и манастирске братије, која није смела да узима ништа од келије, али је имала обавезу да издржава монахе у њој. С друге стране, типик прописује да игуман и сва братија бирају „мужа богобојажљива, који је подобан да живи у ћелији у месту том” (Свети Сава, 2000, стр. 86). Овакве одредбе су регулисале међусобне односе на један једноставан начин, што се и поштовало, али је, понекад, остављало могућности и за другачија тумачења.

Посед манастира је дуго остао јединствен, без обзира што су се одвојене метохије самостално се развијале. Њима су управљали икономи – братственици послати из манастира, постављени од игумана и све братије, који су морали да се старају о целокупном животу метохије, поред осталог и о томе да део прихода упућују у манастир (Живојиновић, 1998а, 118–119). О значају икономи говори и то што је његовом избору у *Хиландарском шийику* посвећена глава 14 – прва после главе која регулише избор игумана (Свети Сава, 2000, стр. 125–127). Од прихода, који су из метохија стизали у манастир, Хиландарци су морали да издвајају део и да издржавају оне који су живели у издвојеним манастирским це-

линама. Међутим, временом су се, због потребе манастира, издвојени делови умножили: настале су бројне келије, скитови и пиргови, од којих је најпознатији, и по много чему најзначајнији, био пирг Хрусија на мору.

Број издвојених делова манастира се стално увећавао и то није престало ни турским освајањем српских земаља. Хиландар је у доба Светог Саве имао 14 келија, малих манастира, каквим је сматран и пирг Хрусија (Доментијан, 1865, стр. 168) док их је у другој половини XVIII века било 24 (Грујић, 1935, стр. 18).

Један од најзначајнијих делова манастира, који се налазио ван његових зидина, релативно близу, на самој Светој Гори, био је пирг Хрусија. Његов значај, који га издваја од других манастирских делова, проистиче из функције коју је обављао, као и из даљег развоја догађаја. Значај овог пирга потврђује и број повеља које је добио од српских владара. Захваљујући томе може се реконструисати његова историја и развој његовог поседа.

Пирг Хрусију је саградио краљ Милутин 1302. (1300?) године. Време изградње се не зна поуздано и реконструише се на основу датума у повељи, где је забележена 6810. година од стварања света. Међутим, година се не слаже с другим елементима датума које садржи повеља: индиктом, сунчевим и месечевим кругом, због чега се јавља недоумица о времену издавања повеље (Мошин, 1975, стр. 293–294). Већина проучавалаца повеље сматра, на основу забележене године од стварања света, да је она издата 1302. године, уз извесну сумњу да је то могло бити и 1300. као што говори индикт, иначе, веома чест елемент датума на нашим повељама. У најновијем критичком издању повеље, А. Веселиновић сматра да је повеља издата 1302. године (Веселиновић, 2010, стр. 19–24). Мишљење је засновао на утврђеној чињеници да је забележена година на повељи најчешће тачна, за разлику од индикта, који је тачан тек у неких тридесет одсто случајева (Веселиновић, 2010, стр. 24).

Иницијатива за настанак пирга потекла је од Хиландараца. Краљу Милутину су дошли игуман Киријак и хиландарски монаси и пожалили се о „беди” коју изазивају „безбожни гусари”. Гусарски напади били су свакодневна појава с којом су се суочавали монаси на Светој Гори. Од једног таквог напада страдао је и грчки манастир Хиландар, којег су Сава и Симеон обновили 1198. године (Доментијан, 1865, стр. 164). Сам Свети Сава се током боравка на Светој Гори више пута сусретао с гусарима и долазио у неугодну ситуацију. Једном приликом су га чак заробили, али је

уз Божју помоћ спасен. Када су гусари касније сазнали о коме се ради, јако су се покајали знајући да су за њега могли добити велики откуп (Доментијан, 1865, стр. 135–137). На Светој Гори се као чудо прослављао догађај када је Свети Сава преобратио познатог гусара, који је након тога, као богобојажљиви монах, чувао манастире од других нападача (Доментијан, 1865, стр. 223–225). Напади гусара су били чести и током XIII века, о чему има података у *Живојшима краљева и архиепископа српских*, али и другим житијима (Грујић, 1935, стр. 1–33). Захтев краљу Милутину да им помогне Хиландарци су образложили речима: „**Створи намь прѣпокоиште, вьсь животь намь на мори и ѿт мори ни ксть**” (Мошин, Ђирковић и Синдик, 2011, 351). На њихову молбу Милутин је, по његовим речима, то и учинио: „**И сздахъ имь пиргъ, и на нкмь съь храмь Спасов ...**” (Мошин, Ђирковић и Синдик, 2011, 351).

Краљ Милутин је убрзо, свакако пре 1308. године, издао пиргу повељу којом му је подарио у посед манастир Светог Никите у Скопској Црној Гори, изнад села Бањана, са целокупним његовим поседом. У повељи је изричито речено да две трећине прихода иде „моме пиргу”, а једна манастиру, али је и наглашено да икономом овог поседа поставља игуман са братијом, као и у случају других хиландарских метохија. Увећавање прихода пирга довело је до нетрпељивости и међусобних сукоба на манастирском поседу, што није било у складу са одредбом прописаном од стране краља Милутина, који је изричито нагласио да јединство манастира и пирга треба да буде неразделиво (Мошин, Ђирковић и Синдик, 2011, стр. 406–407).

У повељи цара Андроника II из 1308. године, коју је грчки цар издао на захтев зета Милутина, потврђују се прилози које је српски краљ дао пиргу Хрусија и истиче се јединство Светог Никите и пирга, док се манастир Хиландар не помиње! (Грујић, 1935, стр. 20). У Андрониковој повељи се налазе поседи које је Милутин даривао јужно од Шар планине, а не помињу се они северно – у области Биначке Мораве и Призрена. Јављају се и нови поседи у области Полога, па се стиче утисак да је на тај начин дошло до поделе поседа између пирга и Хиландара: манастиру су остали они северно од Шар планине, док је пирг добио јужно од ње. Био је ово увод у прерастање пирга у самостални манастир. Стање поседа потврђује и повеља цара Душана из 1348. године (Грујић, 1935, стр. 20).

Овоме у прилог иде и наредна, Милутинова повеља из 1308–1309. године у којој је он, потврђујући дарове свог оца, још

више истакао самосталност пирга (Miklošič, 1858, стр. 62–63). Она се огледала како у прилозима које је пирг добио, тако и у чињеници да је Милутин купио један мертик хране од манастира за пиржане (Новаковић, 1912, стр. 479–480). Овај податак говори да је у односима између манастира и пирга настала пукотина, јер зашто би иначе Милутин куповао мертиг хране када је Хиландар и иначе био дужан да издржава монахе у Хрусији.

Није то била једина одлука која је пирг удаљавала од манастира. Истом повељом Милутин је село Куцово у Струмској области приложио пиргу, а не манастиру, и то потврдио одлуком: „**И сега села не испросихъ на име манастирско, ни га дахъ манастирю, нь да имъ обладаа старць прѣбываки въ семъ пирьгоу храма Светаго Възнесениа**” (Новаковић, 1912, стр. 483). Самосталност имовине пирга Милутин је прописао и у следећој одлуци уз додатак да и све оно што стекне старац пиржанин (настојатељ) да остане изван власти Хиландара – **изъвнъ области манастирскык** (Новаковић, 1912, стр. 481). Ово је, свакако, била веома специфична ситуација неубичајена у пракси, па је Милутин још једном одредбом строго забранио свима: игуману, башти, иконому, еклесијарху и осталима да могу узети од пирга било шта и на било који начин, па ни куповином и залогом. Вероватно из истих разлога ова повеља има потврду архиепископа Саве III (Мошин, Ђирковић и Синдик, 2011, 447–449).

Повеље за пирг Хрусија настале након оснивачке, из 1302. године, сумњиве су традиције. Дobar део њих се доводи у везу с повељама византијских царава Андроника II и Михаила IX. Владимир Мошин сматра да византијски цареви нису издавали повеље српском манастиру у периоду од 1301. до 1312. године (Мошин, 1975, стр. 265, 267). По њему основа за кривотворене повеље које се у збиркама везују за овај временски период биле су повеље Андроника и Михаила из 1299–1300. године, због чега није могуће поуздано утврдити шта је од прилога дато и у ком времену (Мошин, 1975, стр. 266).

Без обзира на ово, чињеница је да су пиржани успели да од краља Милутина добију значајне поседе. Разлог за то је био и старац Сим(е)он, вероватно рођак краља Милутина или припадник највише српске властеле (Мошин, 1975, стр. 267). Њега је Милутин, захваљујући правима које је као ктитор уживао, поставио за старешину пирга, пославши га директно из Србије (Живојиновић, 1977, стр. 182). Старац Симеон је, захваљујући свом утицају и положају, успео да од краља Милутина издејствује одређене поседе

и привилегије које су излазиле из уобичајених оквира манастир–пирг. Пажњу коју су добијали и све већа самосталност пирга довела је до сукоба са Хиландарцима, па је Милутин, у пресуди која је уследила, пронашао средње решење, које је важило током читавог XIV века и које су поштовали и његови наследници на српском трону. Ово је довело до тога да су односи између манастира и пирга убудуће били добри, онакви какве је прописао Милутин приликом изградње утврђења, што се нарочито поштовало док су Милутин и Симеон били живи (Мошин, 1975, стр. 267). Таква ситуација, међутим, није трајала, јер је заоштравање односа уследило у другој половини XIV века (Живојиновић, 1986, стр. 62).

Мирјана Живојиновић сматра да су монаси Хиландара прихватили да немају власти над пиргом и његовом имовином зато што је она била мала (Живојиновић, 1986, стр. 63). Међутим, економска самосталност, коју је пирг добио од краља Милутина, расла је увећавањем хрусијског властелинства. Истовремено је расла и жеља пиржана за потпуним осамостаљењем од манастира, изазивајући подозрење монаха Хиландара. У жељи да сачувају своје позиције или стекну нове, повољније, и једни и други монаси вршили су преправке добијених повеља. Зато је потпуно оправдано мишљење да, осим оснивачке повеље пирга Хрусија, ниједна друга дата овом објекту није сачувана у изворном облику, па је немогуће утврдити који су дарови, и када, добијени.

Поједини истраживачи су настојали да пронађу разлог за издавање појединих повеља. Тако Мирјана Живојиновић верује да је Милутинова повеља, коју је Новаковић датирао у 1308. годину, у доброј мери интерполирана одлукама које су имале за циљ да пирг и његове богате поседе подвргну под власт Хиландара. Да би изгледала што веродостојније у повељи су се нашле и неке изворне одредбе краља Милутина, као нпр. о подели прихода према којој пирг узима две трећине, а манастир једну. Да би ојачали своју позицију и веру у интерполирану повељу прерађивачи су убацили и одлуке као што је она о узајамном помагању пирга и манастира (Korablev, 1915, стр. 21–25; Новаковић, 1912, стр. 477; Мошин, 1975, стр. 141–147). Ову сумњу у интерполираност повеље потврђују касније наведени дарови из околине Призрена: црква Светог Димитрија у граду и села у његовој околини: Локвица, Живињани и Билуша, који су били прилог краља Драгутина манастиру Хиландару (Живојиновић, 1993, стр. 129–135; Зарковић, 2009, стр. 115–126). Оваквим актом се вршила прерасподела има-

ња у оквиру јединственог поседа манастира Хиландара. На тај начин се хтело увести заједничко управљање богатим поседом и приходима пирга.

Очигледно је да је Милутин подржавао пирг, чак се назире и идеја осамостаљења и формирања самосталног манастира. Не знамо да ли је то била краљева идеја, али је она настала захваљујући његовим богатим даровима. Први велики прилог пирг је добио прилагањем малог манастира Светог Никите у Скопској Црној Гори (Мошин, 1975, 312–313). Добијањем овог манастира у прилог, пирг је добио и целокупно његово имање, коме је Милутин придодao још поседа, и прилоге у граду Скопљу.

Удаљеност ових поседа је утицала да пирг добије имање ближе Светој Гори. Тако је добијено село Куцово у Струмској области које је раније припадало Хиландару, око чега се касније развио спор у коме су Хиландарци оспоравали, а пиржани доказивали своје власништво над овим селом. М. Живојиновић сматра да је ова повеља којом се пиргу додељује Куцово очигледан фалсификат „јер док је Сава III био архиепископ ово село је постало само метох Хиландара” (Живојиновић, 1986, стр. 73). У близини Куцова, сумеђно с њим, било је село Гајдарохор које је пирг добио 1. јануара 1345. године од краља Душана. Прилог се састојао од села Гајдарохора и његових засеока Кавалира, Куцулата и Прклишта, као и земље коју је држао Србо, највероватније пронијар, и млина у Мармариону (Новаковић, 1912, стр. 488; Korablev, 1915, стр. 34).

Краљ Душан је пиргу Хрусија већ био приложио 1336/1337. године велики посед који се састојао од цркве Свете Богородице у Липљану, са дохотком од трга и са селом Словињем. У даровној повељи Душан је поновио оригиналне одредбе краља Милутина о самосталности пирга и замолио наследнике, игумане и старешине манастира да ничим не повредe оно што је он записао (Новаковић, 1912, стр. 487–489).

Овај посед је пирг добио у време у док су са Хиландарцима били у добрим односима и живели у слози. Изгледа да су се ови односи покварили при крају живота цара Душана, о чему, донекле, сведоче одлуке са сабора у Крупиштима из маја 1355. године (Живојиновић, 1986, стр. 75; Соловјев, 1926, стр. 26). Разлог за захвађење односа вероватно је у настојању Пиржана да се осамостале и Хиландараца да их подвргну својој власти. О овом настојању сведочи купопродајни уговор из 1332. године у којем се пирг назива „часним манастиром Исуса Христа”, а његов старешина „пречасни међу јеромонасима игуман кир Арсеније” (Petit, 1911,

стр. 253, 255). И у каснијим документима из 1358, 1366. и 1369. године за пирг се среће термин манастир, а његови монаси иступају самостално (Живојиновић, 1986, стр. 75). Ово, опет, сведочи о идеји која се провлачила готово од самог настанка пирга да прерасте у манастир. Изгледа да она није имала подршку у самом манастиру и да је отпор томе јачао у другој половини XIV века.

Исход неслагања између пирга и манастира био је отворени сукоб који је решен пред судом серске митрополије маја 1388. године. На судском рочишту Пиржани су се жалили да им је такво стање од смрти деспота Угљеше, иако су их и раније Хиландарци потчинили „присвајајући себи њихово” (Petit, 1911, стр. 336; Мошин, 1975, стр. 369).

На суду серске митрополије Пиржане су заступали Нифон, Никодим и други Нифон, који су поставили питање положаја, права и самосталности пирга, које су оспоравали Хиландарци и као пример наводили начина избора старешине пирга. Монаси пирга нарочито су замерали Хиландарцима што су наговорили кнеза Лазара да им одузме Богородицу Липљанску, укине издржавање и одузме добијање сребра које је увео цар Душан (Petit, 1911, стр. 336–337; Мошин, 1975, стр. 370).

Хиландар су заступали јеромонаси духовник Григорије и Данило, монах Герондије и дохијар Иван, који су порекли самосталност пирга и детаљно испричали причу о његову настанку. Хиландарци су своју одбрану заснивали на повељама које су имали, посебно истичући оснивачку ктитора краља Милутина, као и повеље Андроника II и Михаила IX, на основу којих су утврдили правило да „пирг дугује потпуну покорност и послушност Хиландару” (Petit, 1911, стр. 336, 337–338; Мошин, 1975, стр. 370–372).

Да је пирг у ово време иступао самостално и да је тако схватан од стране других, говори и Типик патријарха Антонија од маја 1394. године, у коме се говори да се приликом заседања протата, коме присуствују само игумани самосталних манастира, старешина пирга налазио на дванаестом месту (Живојиновић, 1986, стр. 78; Живојиновић, 1970, стр. 84–86).

Судски спор је решен тако што је пресуђено у корист манастира Хиландара. Судије серске митрополије нису хтеле да улазе у међусобне односе манастира и пирга, али су по питању самосталности и покорности поступили према оснивачким актима (Petit, 1911, стр. 335–340; Мошин, 1975, стр. 363–377; Живојиновић, 1986, 76–80).

Новонастале политичке прилике, у којима су Сер и Солун већ били пали у руке Турцима, утицале су на монахе Хиландара и пирга да забораве међусобице и међу њима је дошло до измирења. Брзо након пресуде њихови монаси заједнички наступају код кнегиње Милице и њених синова тражећи помоћ. Монахиња Евгенија, са синовима Стефаном и Вуком, том је приликом пиргу даривала село Ливоч у Биначкој Морави (Новаковић, 1912, стр. 489–490).

Властелинство пирга Хрусија састојало се од неколико одељених целина:

- манастира Свети Никита са земљишним поседом у околини Скопља и делом у Пологу,
- власништва у долини Стуме, и
- поседâ на Косову и Метохији, где се издвајају три дела: у Липљану и околини, у Метохијском Подгору и у области Биначке Мораве.

Прва повеља која говори о оснивању пирга Хрусија не садржи податке о даривању земљишног поседа. Очигледно да се пирг тада сматрао саставним делом манастира Хиландара, да је имао значајну заштитну улогу, па се, самим тим, није постављало питање издржавања монаха који су се налазили у њему. Временом се ситуација променила и за то је заслужан старац пирга Симеон, о чему је већ било речи. Иако је пирг подигнут на молбу Хиландараца, Милутин је, свакако, имао у виду и политичке прилике које су владале. Желео је да искористи своју добру позицију на византијском двору и да што боље осигура пирг да што успешније извршава своју улогу. Колико је био у праву говори податак да је само неколико година након оснивања пирга Македонијом харала Каталанска компанија и неколико пута нападала Хиландар, који је успео да се одбрани захваљујући умешности Данила II, али и чврстим зидинама које су га штитиле. Имајући и то у виду Милутин је хрусијском пиргу приложио манастир Свети Никита у Скопској области, претходно га обновивши јер је био запустео.

Манастир Свети Никита се налази у Скопској Црној Гори, између села Горњани, Бањани и Чучер и највероватније је изграђен у XI веку, када је цар Василије II Бугароубица, после више векова, ове области повратио под власт Византије. Доживео је сличну судбину као и многи други манастири у овим областима, као нпр. Свети Георгије Горг (Скоропостижни), који су пострадали у променама власти током XIII века. Када је Милутин ове области

припојио српској држави и престоницу пренео у Скопље један део њих је обновио и подарио им поседе. Успостављањем пријатељских веза с Византијом он је затражио потврду својих прилога од Андроника II и Михаила IX. Поједине од тих повеља нису сачуване, али неке јесу, као она коју је Михаило IX издао манастиру Свети Никита 1299. године. Повеља Андроника II истом манастиру није сачувана, али јесте њен превод на старосрпски из средине XIV века (Мошин, 1975, стр. 263–269). Поједине повеље су касније преписиване, интерполиране, прекрајане и спајане, тако да представљају најтеже поглавље у српској дипломатици (Мошин, 1971, стр. 53–86).

Прилажући манастир Светог Никите, хрусијски пирг је од краља Милутина добио и села Бањане, Пребужду, Лопушане и Глуси са њиховим међама, које нису посебно дате, јер су биле познате и није их требало наводити (Новаковић, 1912, стр. 477; Мошин, 1975, стр. 313). Неке сеоске међе, које нису биле познате, наведене су у повељи Михаила IX из 1299. године датој манастиру Светог Никите (Мошин, 1975, стр. 286–292). У повељи овог василевса набројани су поседи Светог Никите, међу којима се налазе и они којих нема код Милутина, као што је црква Пречисте Богородице звана Боришичина у Скопљу, манастир Светог Јована Крститеља. У питању су два мања „манастирића” који су се налазили у близини Светог Никите, али није поуздано утврђено где (Марковић, 2004, стр. 112; Живојиновић, 1986, стр. 64). Манастир је у Пологу имао села Нерашта и Радејево са лозјем, воденицама и двором неког Вратислава.² У месту Љубенени (Љубени), Свети Никита је имао храм Светог Николе са лозјем, воденичким парцелама и свим правима.³ Поред тога имао је и место Добродол (Добри Дол), у коме је земљу раније имала покојна Веришина (код Андроника – Боришица), као и места Веница (Веништа), Доња Черменица (Доња Чрмница), Доње Коциково (Доње Кучково) и Апокавково. Поред тога Свети Никита је добио и два винограда у местима Побужда (Пребужда) и Туришев (Турешев) До. Михаило је потврдио и села које је манастир добио од Милутинових предака: Лупусјани (Лопушани), Клустовица (Клчевиште), влашки катун, село у Морави Мирана (Измира), као и планине Љуботен,

² То су данашња села: Нерашта (15 км североисточно од Тетова) и Радиовце (око 11 км јужно од Тетова), могуће и данашње село Радуша која се налази 8 км југоисточно од Нераште (Kravari, 1989, str. 206, 213; Трифуноски, 1976, стр. 307–309, 405–407).

³ Највероватније данашње село Љубанци, у близини Светог Никите.

Плас и Сошни. Светом Никити је потврђено и да у Скопљу убира царину са три трга (панађура). За село Бањане се каже да је било пронијарско, а за Предужду се дају прецизне међе у оквиру којих су се налазиле и воденице на реци Лепеници (у преводу Андроникове повеље – Лепенац), које је некада држао Жегр Радомир са браћом (Živojinović, Kravari, Giros, 1998, str. 298–300; Мошин, Ђирковић и Синдик, 2011, стр. 406–407). Из Милутинове повеље се једино село Глуци не налази у повељама Андроника и Михаила, док су остала наведена. Такође уочавамо да се имена места дата у преводу Андроникове повеље понекад разликују од оних из повеље Михаила IX. Код Андроника та места су својим обликом ближа српском (словенском) изговору и оном облику који данас носе. Међутим у сагледавању имена могло је доћи до грешака, на шта је пажњу скренуо Миодраг Марковић (2004, стр. 66).

Већина ових села се налазе у области Скопске Црне Горе, северно од Скопља, у околини манастира (Трифуноски, 1982–1983, стр. 393–402; Трифуноски, 1971). За она села и поседе која су се налазила ван ове територије наведено је име области где се налазе: град Скопље, Полог, Морава. Овим поседом се нећемо детаљније бавити јер је детаљно обрађен у наведеним студијама, пре свега М. Марковића, већ га наводимо сумарно да би се стекла општа слика о величини хрусијског поседа (Марковић, 2004, стр. 63–132; Марковић, 2015). Од дарованих села и данас постоје следећа: Бањане, Побожје, Лопушани и Глуво (у средњем веку Глуци), земља Предужда је највероватније посед Железно поље који се налази између Бањана и Скопља (Марковић, 2004, стр. 113), Љубанци са црквом Светог Николе, Радишани, Добри Дол, Виниче, Кучково, Кучевиште, Лисиче, као и Смира у Биначкој Морави, планина Љуботен. Поред њих, има села и места која су нестала или их је немогуће идентификовати, и то су: Долња Чрмница, Апокавково, Туричев До, Лопушани, планине Плас и Соштна, као и катун влаха за који није наведено име (Марковић, 2004, стр. 111–116). Манастир Свети Никита се налази 16 км северно од Скопља. У селу Глуци налазио се Калођурђе Репана, кога је краљ, такође, приложио с његовим местом Краставац. У оквиру ове метохије Милутин је Светом Никити приложио и катун влаха, као и цркву Светог Николе у селу Козли са селом и засеоцима. Да је ово била једна метохија види се по томе што је имала једног иконома којег је требало да постављају игуман, башта и сва братија заједно (Мошин, 1975, стр. 113). Нејасна одлука о прилагању села Лесковац „с ове и оне стране”, као и Призренске метохије, која се са-

стојала од: цркве светог Димитрија с метохијама и људима у Призрену, манастира Светог Димитрија у Билуши са селом, засеоцима и свим правинама, као и села Локвица и Живињане са засеоцима. Ово су били Хиландарски поседи, па је нејасна њихова позиција. Изгледа да се овом одредбом настојало учврстити јединство пирга и манастира.

У струмској области краљ Милутин је од Андроника и Михаила измолио село Куцово с виноградима, дохоцима и свим правима, и приложио га пиргу Хрусија. Куцово се налазило у близини хиландарских села, сумеђно с њима, али није приложено манастиру, већ пиргу, што Милутин наглашава, као и то да овим поседом управља старац који борави у пиргу, а не неко други (Новаковић, 1912, стр. 480). Села која је Хиландар већ имао у овој области била су: Георгила, Евнухово, зевгелатија Горјаница, Липсохор, зевгелатија Малука и Оздравик (Новаковић, 1912, стр. 483). Исте прилоге потврдио је на захтев Стефана Дечанског и Андроник II 1324. године (Мошин, 1975, стр. 347–350).

Посед на Косову настао је повељом краља Душана издатом око 1331. године – по мишљењу Новаковића (Новаковић, 1912, стр. 486–487). С датумом издавања повеље не слаже се Владимир Мошин, који мисли да је Душан овај прилог даривао 1336/37. године у време када му се родио син и наследник (Мошин, 1975, стр. 351). Аргументацију Мошина су прихватили каснији истраживачи (Живојиновић, 1972, стр. 123; Живојиновић, 1986, стр. 60; Славева, Мошин, 1988, стр. 169–173). У најновије време и ова аргументација је доведена у питање и сматра се да је повеља могла бити издата у периоду од 1336/37. до 1343. односно до краја 1344. године (Ивановић, 2014, стр. 37; Војводић, 2015). Повеља је имала више издања, које смо међусобно упоредили, дајући предност последњем, које доноси сва три преписа, као и фотографију (Ивановић, 2014, стр. 33–64).

Душановом повељом келија Спасова у хиландарском пиргу Хрусија је добила цркву Пресвете Богородице у Липљану, као и трг у истом месту на ком би се убирала царина. У повељи није наведено којим даном се одржавао трг и колико пута је требало убирати таксу за рачун пирга. Сматрамо да је тако учињено јер се радило о познатој ствари и привилегији коју је већ користила липљанска црква. Највероватније је у питању панађур, који се одржавао празником који је славила црква у Липљану, а не недељни трг. У повељи се среће и одредба које у каснијим преписима није било и која гласи: „и поповы колици се шврѣтлю [сѣ] своими

породицама и колици пољубе црквѣ оу земљи краљевства ми, да гредоу свободниѡ”. Ова одредба изазвала је различита тумачења и сумње у њену веродостојност. Недоумицу је изазвала чињеница да се одредба не среће у каснијим преписима. Мошин сматра да је разлог у жељи манастира да задржи попове који су се затекли на имању, што је у несагласју са чл. XXXI Душановог законика који је гарантовао слободу поповима и њиховим баштинама (Мошин, 1975, стр. 352). Са овим се не слаже М. Ивановић, који сматра да је ово „незграпно формулисана” одредба која одскоче од уобичајених формулација из српских повеља овог времена. Зато мисли да не треба искључити могућност да се ради о препису насталом крајем четврте деценије XIV века, што би указивало на његову (не)поузданост (Ивановић, 2014, стр. 48–49).

Липљан у коме је Душан даривао цркву пиргу у Хрусији је старо насеље које се налази на централном Косову, на месту где је равница најшира (Урошевић, 2001, стр. 348–359). Именом наставља традицију старе Улпијане, која се, међутим, налазила десетак километара североисточно, у непосредној близини данашње Грачанице, где је откривен археолошки локалитет. Традиција не бележи зашто је Липљан променио место. Дуго времена је у XI и XII веку био последње византијско утврђење према српском Звечану, све док га Немања није осамдесетих година XII века припојио својој држави. У Липљану је била једна од три старе епископије, које је Свети Сава наследио када је добио самосталност за српску цркву (Јанковић, 1985, стр. 31–32).

Црква Пресвете Богородице у Липљану је вероватно садашња стара липљанска црква посвећена Ваведењу Пресвете Богородице. То је вероватно била придворна капела неког властелина или црквеног великодостојника, свакако завршена пре него је приложена пиргу у Хрусији. Новији истраживачи сматрају да је црква подигнута у време краља Душана јер су на фасади пронађени портрети краља Душана и краљице Јелене (Vojvodić, 2012, стр. 143–155). Овако не мисли Атанасије Урошевић, који је антропогеографска испитивања вршио између два светска рата и који је забележио да је црква вероватно из византијског времена „јер су на њеном старом слоју фресака натписи грчки” (Урошевић, 2001, стр. 356). На старије порекло цркве асоцира и постојање липљанске епископије, и помен Липљана у повељи Василија II. Али, црква је могла временом да се уруши и да изнова буде изграђена, као што је случај са грачаничким храмом. То су потврдили и радови на конзервацији из 1955–1958. када су откривени темељи

двеју тробродних базилика. Постојање грчких натписа се у том случају везује за време измирења српске и цариградске патријаршије, тј. од 1375. до 1389. године (Јевтић, 1987, стр. 471–472).

Душан је приложио и село Словиње које се „налазило под црквом”, са људима, ливадама и пчелињаком. У повељи су селу наведене међе и оне почињу од *Гѡштерича поѹтемь кои гред[е] по дѣлоу мегю Гѡштеричемь и мегю Словынкь ...* Село Словиње постоји и данас под истим именом, 8 км источно од Липљана, у подножју планине Жеговац, на Жеговачкој реци (Урошевић, 1965, стр. 295). У селу постоје остаци више цркава, од којих су најзначајније рушевине цркве Светог Јована из XIV и XVI века, рушевине цркве Светог Николе из XVI и манастир Светог Ђорђа из XIV столећа. Манастир Светог Ђорђа, поред кога се помињу до данас сачувани топоними Калуђерски кладенац и Калуђерска ливада, почетком XIX века срушио је Јашар-паша Џинић и од његова камена зидао мостове на Ситници (Јевтић, 1987, стр. 526). Гуштерича је данас Горња Гуштерица, која се налази 3,5 до 4 км северозападно од Словиња. Од ње је ферманом султана Махмуда I (1729–1730) издвојен део села чији су становници били у обавези да гаје соколове. То је данашње село Доња Гуштерица (Јевтић, 1987, стр. 423). Између села Горња и Доња Гуштерица, с једне стране, и Словиње, с друге, налази се потес који се зове Велики друм (Приштина, 1972, секција 3–4). Поред њега постоји пут који иде из Доње Гуштерице, северније од Словиња према планини Жеговац. Можемо претпоставити да је то један од путева који је повезивао Косово с Новим Брдом и Моравом. Тридесетих година XX века А. Урошевић је пут који је ишао из Горње Гуштерице забележио као Словињски пут, који се може повезати и са „старим путем Приштина–Качаник” (Урошевић, 1965, стр. 179, 200).

Међа села је даље ишла следећом трасом:

„И до поѹти кои гред[е] под[ь] Медникь, под[ь] стоѹденьць и под[ь] цр(ь)квь која ксть више Гоштерича поср[ѣ]дѣ дола, и до стьпа гревнога, више Добротина, и до стоѹбла стоѹден(ь)ца и на дрѡговь стьпнь, поср[ѣ]дѣ Соѹходола, на Смолоѹшоѹ, прѣзь шоѹм(оѹ) до водѣничища Злодѡш(ь)ца, која кс(ть) на рѣцѣ Смолоѹши, и прѣко прѣз' шѡмоѹ, до поѹти кои гред[е] по дѣлоу, на Јѡвлановыкь, и подѣ Роѹдиницѡ, вь вьршь Смолоѹше, и до ливадѣ крааквѣх мегю Словынкь, и вьрњкнь, до ниве Братковѣ прѣко рѣке на цркъвице Вар'варыно, и до врѡха Илиина вь вьршь Страш'ника, и до поѹти кои гред[е] вт[ь] Голѡихь врьдѣ” (Ивановић, 2014, стр. 42).

Побројане међнике није могуће све идентификовати, међутим, имена села која се срећу у повељи готово сва су позната. Село Добротин се налази између Липљана, Словиња и Гуштерице, Смолуша је село јужно од Добротина и Словиња. Суви До се, пак, налази западно од ових села, а северно од Липљана (на 2 км раздаљине). Сматрамо да се не ради о савременом селу Суви До, јер би се оно, у овако датим међама, требало налазити између Добротина и Смолуше, тј. источно од Липљана и најмање десетак километара југоисточно од савременог насеља. Данашње село се налази на потоку који се зове истим именом, по коме је добило и име (Урошевић, 1965, стр. 301). Суви До који се помиње као међник Словиња је или топоним тог имена, који нема везе са савременим селом, или село које је временом променило своје место, а видели смо да је такав случај био и са Липљаном.

У близини Смолуше, на истоименој реци налазило се воденичиште Злодушац, а преко реке шума. Данас је то Манастирска река која је име добила по некој од бројних цркава и манастира који су постојали у атарима ових села. Шума која се помиње данас не постоји, али југоисточно од села постоји потес Забел, који асоцира на некадашње шуме (Приштина, 1972, секција 3–4). На овим речицама постојале су и бројне воденице које је Јашар-паша Џинић, као и манастире и цркве, рушио почетком XIX века и од њих подизао мостове на Ситници (Јевтић, 1987, стр. 526).

Међник Гола брда очуван је у као топоним Голо брег и Гола чука (к. 774) источно и југоисточно од Словиња (Приштина, 1972, секција 4–3). У њиховој непосредној близини налази се Манастирска река, планина Манастир, а нешто даље Црквено брдо. У свим селима постоје сачуване цркве, као и оне у рушевинама, или топоними који се везују за цркве или манастире. Међу њима треба тражити међник црквиште Варварино, док се Илијино брдо може довести у везу са црквиштем у Горњој Гуштерици посвећеном Светом Илији (Јевтић, 1987, стр. 423).

Постојање цркве у селу потврђују имена људи који су приложени липљанској цркви. Први међу њима био је поп Другош. Поред њега црквени људи били су: Богдан Стефановић, Воихна Зепаша с браћом, Драгија са братом, Милко с братом, Драгија Будић, Петар Воислалић, Обрад Киевчев сестрић с братом, Дабижив Милковић с братом, Драгиша Петровић с братом, Хохл из Липљана с децом, Станимир Урбрашновић с браћом и Обрад ратај с браћом. Цркви су били приложени и отроци: Брз, Прибихвал,

Крајко, Милен, Прибоје ковач са шурацима, Станко, Краислав, Берије, Добромир Штимљанин.

Поред земљорадничког села пирг је добио и планину Млечни која се налазила више Сиринића.

Краљ Душан је хрусијском пиргу осим у Липљану приложио и посед у Сувом Грлу, који се састојао од пола винограда Губавча, ступ земље звани Мрежица, као и три ступа испод пута који ишао од Бање у Кострц и од Рудника у Братонино, затим ливаду са именом Елха, која се налазила изнад пута који је водио из Жакова у Дрен.

И овде, као и у случају Липљана, имена села су позната и сачувала су се до данас, осим у случају Братонина. Суво Грло је село које се налази у Метохијском (Пећком) Подгору, на самим завршенима планине Мокре, двадесетак километара северозападно од Србице. У селу постоји предање по којем је у њему било укупно шест цркава (СТИЈОВИЋ, 1979, стр. 351). У Светостефанској хрисовуљи се помиње црква Свете Богородице на Сухогрлској земљи приложена Бањској (Ковачевић, 1890, стр. 3. fol. 22). Бања је село у суседству Сувог Грла. Светостефанском хрисовуљом је, такође, било приложено манастиру Бањској (Ковачевић, 1890, стр. 3. fol. 21). У селу се налази црква Светог Николе коју је подигао и 1436. године у њој био сахрањен челник и протовестијар Родоп. Он је цркви приложио звоно са ликовном представом и изливеним натписом. Звоно је да би се сачувало било скинуто са цркве и закопано у земљу, одакле је почетком XX века откопано и предато Пећкој Патријаршији. Слично звоно Родоп је даривао Студеници Хвостанској (Јевтић, 1987, стр. 393). Познат је по томе што је 1402. године успео да извуче из затвора у Цариграду Ђурђа Бранковића. Кострц је село јужно од данашњег пута Косовска Митровица – Пећ. Такође је било приложено Бањској, са ратјима и пчелињаком (Ковачевић, 1890, стр. 3. fol. 21). Рудник се, такође, помиње у Светостефанској хрисовуљи, као међник села Бање. Као што смо напоменули, Братонино је временом нестало и не помиње се. Највероватније је било у правцу данашњег села Радешева. Село Жаково је најзападније од поменутих села. У последњем издању Душанове повеље вероватно штампарском грешком Дрен је, као друга одредница пута који је ишао из Жакова, написано малим почетним слово. Изнад тог пута налазила се ливада Елха, која је била приложена пиргу у Хрусији. Дрен је село у Ибарском Колашину, северно и у суседству поменутих села. У атару села Жакова постоји потес Дрен–ливаде око којих се налази ово дрво

(Стијовић, 1979, стр 325). Сматрамо да се ради о путу који води у село Дрен, а не у ливаде.

Краљ Душан је, уз земљишни посед, приложио и људе у Сувом Грлу: Буру Михановића, Војка Задраговића, Миљуна Добројевића, Прибана Хранојевића, Прељуба Угодчића и Премила. На овај начин краљ је пиргу обезбедио и довољно радне снаге: 23 куће у Словињу, од којих 10 отрочких, и 6 у Сувом Грлу.

Поред поседа у Липљану и Сувом Грлу, хрусијски пирг је на Косову држао и село Смиру, које је добио у време краља Милутина, заједно са црквом Светог Никите. Ово село се налазило у Биначкој Морави и од поседа Светог Никите га је делила само Скопска Црна Гора. Село се и данас тако зове. В. Ђоровић је сматрао да је од имена овог села на грчком језику εἰς Μηράναν могао настати термин Измира и Смира и да је на тај начин настало и име читавог краја – Изморник (Ђоровић, 1938, стр. 53).

Поседе Хиландара потврдио је цар Душан општом повељом, где се, међутим, не издвајају поседи пирга посебно, већ су дати заједно са осталим (Новаковић, 1912, стр 422–423). Пирг Хрусија је од цара Душана добио и новчани прилог. Хрисовуљом од 17. маја 1355. године издатом на сабору у Крупиштима прописано је давање хиљаду перпера чистог сребра годишње пиргу на мору, при чему једна литра садржи 24 перпера. Сребро је требало да се даје од „куће царства ми из Новог Брда”, поред прописаних четири хиљаде перпера за манастир Хиландар (Новаковић, 1912, стр. 419–420). Овај податак изазвао је код истраживача недоумицу у погледу веродостојности, при чему је већина за то да је тачан, сматрајући да се ради о великој количини која не би смела бити кривотворена јер би изазвала позорност (Живојиновић, 2012, стр 110). Не зна се да ли су и колико дуго пиржани примали овај новчани прилог, што се види из судског спора који су водили са Хиландарцима 1388. године, о чему је већ било речи напред.

Дуготрајни неспоразуми на крају су довели до судског спора пред судијама серске митрополије. Интересантно је да је предмет спорења, поред статуса, био само посед у Липљану. Разлога за то је, вероватно, у томе што су се остала места у којима су били поседи пирга нашли у власти Турака, за разлику од Липљана који је још увек био у српским рукама. Поред тога, Хиландарци нису оспоравали власништво пиржана над струмским поседом, који је одузет од њих. Овај посед ће се и много година касније, за време султана Бајазита II (1481–1512), помињати као власништво пирга (Живојиновић, 1986, стр. 80). Као што је већ речено судије

су решавале само самосталност пирга и донеле одлуку на основу повеља оснивача – краља Милутина, да је пирг подређен манастиру. Судије серске митрополије нису улазиле у разлог одузимања Богородице Липљанске од Пиржана. Разлог за одузимање Богородице Липљанске од пирга није, по Хиландарцима, било њихово клеветање код кнеза Лазара, већ због „неспретности и лудости монаха пирга”. Према тврдњи Хиландараца, кнез је за подизање пирга у Липљану дао Нифону хиљаду перпера, хиљаду комада соли, дванаест волова, две стотине шипки гвожђа и двадесет црепова. Поред прилога кнеза Лазара тамо је било још четрдесет два вола, један магарац и петнаест перпера. О томе је сведочио попис који је Нифон написао на српском, а Никодим предао у Хиландар, где се чувао у скевофилакиону. Изградња пирга, који је требало да послужи одбрани од Турака, изгледа да није ни започела, а Нифон, који је био задужен за имовину, делом ју је упропастио, а остало пренео у пирг, што је наљутило кнеза Лазара, па је пиржанима одузео земљу у Липљану. Ово их је толико наљутило да је дошло до отвореног сукоба са Хиландарцима, чак је и протат интервенисао. Одузимање земље од пирга од стране кнеза Лазара говори о секуларизацији црквених поседа која је наступила пред турским нападима (Благојевић, 2000, стр. 51–57).

Што се тиче сребра, који су манастир и делом пирг добијали од царине с трга у Липљану, по речима Хиландараца, престало је да се исплаћује и њима после смрти цара Душана (Мошин, 1975, стр. 372–373). Исплата је поново заживеле у времену кнеза Лазара који се обавезао да Хиландару исплаћује 100 литара сребра од Новобрдске царине. Међутим, то је било осетно мање јер је 100 литара вредело око 800 дуката, наспрам Душанових 4000 перпера (Благојевић, 2008, стр. 32).

Пресуда судија серске митрополије утицала је да дође до измирења између пиржана и Хиландараца. Томе је допринела и стална опасност која је претила од Турака у чијој власти су већ били многи градови у Македонији и Тракији. Многи поседи које је Хиландар имао у овим областима већ су били пострадали, а и они који нису, били су у опасности. Зато су монаси пирга и манастира заједно дошли у Србију око 1400. године и од кнегиње Милице и синова јој Стефана и Вука затражили посед у Србији.⁴ Делегација је била повећа, вероватно да укаже на сву штету коју су претрпели њихови поседи. У њој су били: хиландарски игуман кир Григориј, старац пирга Теодосије, старци Ђерман Илијић и Макарије и поп Теодосије. Кнегиња Милица је сагледала њихове

проблеме и приложила Василијевом пиргу на мору село Ливочу у Бинач(кој) Морави. Том приликом су растесане међе између Ливоче и Пасјана. У томе су учествовали стариници Богдан и Буљан из Цернице, Војислав Потрочин човек, Здеваје и Бeroш, љубостињски људи, Радивој из Гњилана – кнежев човек, и Иван Суљар и Рапаш из Жегре (Новаковић, 1912, стр. 489–490). Сва поменута села и данас постоје под истим именом. Даривано село Ливоча, данас се зове Горњи и Доњи Ливоч и налази се 3–4 км југозападно од Гњилана. У његову суседству су Пасјане, Церница и Гњилане, док је Жегра најудаљенија према истоку (Урошевац, 1985, секција 2).

Старац пирга је искористио ситуацију и кнегињи Милице и синовима указао на проблем који имају са међама села Коњух. Ово село се налази североисточно од Липљана, у близини села Словиња, које је Душан приложио пиргу. Не зна се кад је Коњух приложен пиргу и од кога, највероватније је то уследило после смрти цара Душана. Милица је упутила приштинског кефалију Бранка, који је растесао међу заједно са стариницима из жупе: Радославом Опорцем и Иванком, Лешевим братом из Грачанице, Петром Голкласом и Богосавом Ненојевићем из Ливађа, двојцом Богдана – Кикићем и Миховићем из Сврчина, као и Давидом Хропином и Божићем Добреновићем из Липљана. Иконом липљански је тада био Никодим (Новаковић, 1912, стр. 490).

Косовска битка и борба са Турцима донели су нову ситуацију на терену Косова и Метохије. То су осетила и манастирска властелинства. Зна се да је Вук Бранковић након постизања споразума са Турцима разрезао порез који треба плаћати на име данка. Он се, такође, обавезао да ће сам, од своје куће, исплаћивати суму која је припала хиландарским поседима. Постојећа документа XV века не кажу шта је било у са поседом Хиландарског пирга Хрусија. Треба очекивати да је ово властелинство опстало док је постојала српска власт породица Лазаревић и Вуковић. То сведочи постојање других хиландарскихседа до пада ових области под турску власт 1455. године.

⁴ Година издавања ове повеље није поуздано утврђена: С. Новаковић (2012, стр. 489–490) је повељу објавио са датумом 1394–1402; М. Живојиновић (1986, стр. 79) мисли да је то било око 1400, а М. Благојевић (2008, стр. 31) крајем 1401. или почетком 1402. Сматрамо да су посед и повеља даривани почетком XIV века.

- ИЗВОРИ
- Веселиновић, А. (2010). „Оснивачка повеља краља Милутина за пирг на мору са Храмом Спасовим”. *Сџари српски архив* 9, 19–24.
- Доментџан (1865). *Живоӣ свейо̄ӣа Сџмеуна и свейо̄ӣа Саве*. Београд: Б. Даничић.
- Živojinović, M., Kravari, V., Giros, V. (1998). *Actes de Chilandar: édition diplomatique, album 1, Des origines à 1319*. Paris: P. Lethielleux.
- Ивановић, М. (2014). „Хрисовуља Стефана Душана хиландарском пиргу у Хрусији”. *Сџари српски архив* 13, 33–64.
- Ковачевић, Љ. (1890). „Светостефанска хрисовуља”. *Сџоменик Српске краљевске академије* 4, 1–23.
- Korablev, B. (1915). « Actes de l’Athos, Actes de Chilandar, Actes slaves, publiés par Louis Petit et B. Korablev ». *Византийский временник, Приложение къ XIX йому*. Санктпетербургъ: Императорска академия наукъ.
- Miklošić, F. (1858). *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*. Vienna: Apud Guilelmum Braumüller.
- Мошин, В. (1975). *Сџоменици за средновековнаџа и џоноваџа историја на Македонија*, том I. Скопје: Архив на Македонија.
- Мошин, В., Ѓирковић, С., Синдик, Д. (2011). *Зборник средњовековних ћириличких џовеља и џисама Србије, Босне и Дубровника*, књига I (1186–1321). Београд: Историјски институт.
- Новаковић, С. (1912). *Законски сџоменици српских земаља средњех века*. Београд: СКА.
- Petit, L. (1911). Actes de l’Athos, Actes de Chilandar, Actes grecs, publiés par Louis Petit et B. Korablev. *Византийский временник, Приложение къ XVII йому*. Санктпетербургъ: Императорска академия наукъ.
- Славева, Л., Мошин, В. (1988). *Српски грамоџи од Душаново време*. Прилеп: Институт за истраживања на старословенска култура, Прилеп.
- Урошевац (1985). *Тоџоџрафска карџа Р = 1 : 50000*, Секција Урошевац 2.

- ЛИТЕРАТУРА
- Баришић, Ф. (1971). „Хронолошки проблеми око године Немањине смрти”. *Хиландарски зборник* 2, 31–58.
- Благојевић, М. (2000). „Секуларизација Хиландарских поседа у средњовековној Србији”. У: В. Кораћ (ур.) *Осам векова Хиландара* (стр. 51–58). Београд: САНУ.
- Благојевић, М. (2008). „Хиландарски поседе на Косову и Метохији (XII–XV)”. *Хиландарски зборник* 12, 11–34.

- Јанковић, М. (1985). *Ејискојије и мишројолије српске цркве у средњем веку*, Београд: Историјски институт, Народна књига.
- Јевтић, А. (1987). *Задужбине Косова. Сјоменици и знамења српској народа*. Призрен: Епархија рашко-призренска, Богословски факултет.
- Марковић, В. (1925). „Ктитори, њихове дужности и права”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 5, 100–125.
- Марковић, М. (2004). „Прилози за историју Светог Никите код Скопља: Оснивање манастира – Милутинова обнова – хиландарски метох”. *Хиландарски зборник* 11, 63–132.
- Младеновић, С. (2013). *Крушевска мџохија – хиландарски јосег у Хвосну*. Ниш: Центар за црквене студије.
- Мошин, В. (1971). „Повеље краља Милутина – дипломатичка анализа”. *Историјски часопис* 18, 53–86.
- Свети Сава (2000). „Карејски типик”. У: Љ. Јухас-Георгиевска (прир. и предг.), *Сабрана дела*. Београд: Народна књига и Алфа.
- Соловјев, А. (1925). „Хиландарска повеља великог жупана Стефана (Првовенчаног) из године 1200–1202”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 5 (1–2), 62–89.
- Соловјев, А. (1926). Два прилога проучавању Душанове државе. *Гласник Скопској научној друштва* 2 (1–2), 25–46.
- Стијовић, С. (1979). Ономастика источног дела Метохијског (Пећког) Подгора. *Ономастолошки прилози* 1, 237–380.
- Трифуноски, Ј. (1971). *Скопска Црна Гора: природна средина, прошлост, насеља, сјановништво и привреда*, Скопје.
- Трифуноски, Ј. (1976). *Полој, антропогеографска проучавања*. Београд: САНУ.
- Трифуноски, Ј. (1982–1983). „Манастирски поседи у Скопској Црној Гори”. *Балканика XIII–XIV*, 393–402.
- Троицки, С. (1935). *Кийшорско право у Византији и немањихкој Срдији*. Београд: СКА.
- Ђоровић, В. (1938). „Даривање Св. Никите Бањског Хиландару”. *Гласник Скопској научној друштва* 19, 53–59.
- Урошевић, А. (1965). *Косово*. Београд: Научно дело.
- Урошевић, А. (2001). „Липљан – антропогеографска испитивања”. У: Ј. Ристић, М. Филић, *О Косову*. Косовска Митровица: Народна и универзитетска библиотека Иво Андрић, Институт за српску културу, Књижара Свети Сава, Приштина – Ѓњилане, 348–359.

BOŽIDAR V. ZARKOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

ESTATES OF CHILANDAR'S PYRGOS HRUSIA (CHRYSEIA)
IN KOSOVO AND МЕТОХИЈА IN THE MIDDLE AGES

The Monastery of Chilandar and his monks, during the first century of existence, encountered various hardships. The big issue for them were the pirates, who often attacked, plundered, took monks into slavery and then sold or ransomed them. Such a problem existed on Mount Athos long before St. Sava and his father Simeon raised Chilandar in 1198. After a turbulent XIII century, which brought frequent changes of borders, King Milutin stabilized the country and its relations with its neighbors, notably Byzantium. The result was a marriage with the Byzantine princess Simonis Palaiologina and obtaining more conquered territories as her dowry. Soon afterwards, he addressed the request of the monks of Chilandar to provide them with some protection against pirates „because their whole life at sea.” Milutin accepted the invitation and early fourteenth century raised their pyrgos Chryseia. The pyrgos was part of Chilandar, which had the obligation to support the monks. Thanks to good relations with the king Milutin, at whose request was probably elected the first abbot, Simeon, the monks of pyrgos began to independently acquire properties. This was helped by Andronikos II and Michael IX, Emperor and Regent of Byzantium, who at the request of their son/brother in law – King Milutin, confirm or give their contributions to the pyrgos. The pyrgos grew stronger and richer, and became independent from the Chilandar monastery, which led to disputes between them. The conflict particularly deteriorated in the second half of the XIV century – after the death of the Emperor Stefan Uroš IV Dušan, culminating in a trial at the court of the Diocese of Serres, in 1388. The judges ruled that the pyrgos was subordinated to the monastery of Chilandar, and that it cannot be independent.

By a charter from the period dating from 1336 to 1344, Stefan IV Dušan gave estates in Kosovo and Metohia to the pyrgos of Chryseia. These estates consisted of two parts: the first was in Kosovo and included the Church of the Holy Virgin in Lipljan, the village Slovinje with 23 families of dependent people, and the revenues of the market in Lipljan, when it was organized to celebrate the days of the church.

A charter describes the boundaries of the village, so we know where that land property was located. It was on the East of Lipljan, between the villages of Gušterica and Smoluša. These villages still exist with the same names.

The second part of the estate was located in the North of Metohija, in the area of Metohijski Podgor. It included half of a vineyard, a piary, a meadow and several large parts of land which were located between the villages of Žakovo, Suvo Grlo, Banje, Rudnik and Kostrc. Since all these villages still exist with the same names, it is easy to determine where the slump was. This slump was managed by the oikonomos, which means it was unique. These estates were confirmed by the Emperor Dušan in the General Chilandar charter of 1348. This ruler gifted the pyrgos with 1000 perpera of silver from Novo Brdo.

Pyrgos fell into problems after the Battle of Maritsa in 1371, when the estates south of the Šar mountains fell under the rule of the Turks. The situation worsened when Prince Lazar took possession of Lipljan, because the Pyrgos' monks did not comply with the agreement that they had to build defenses against the Turks, and stole the money and gifts the Prince had given them for this aim. The danger which threatened united the monks of the monastery and the pyrgos, and after the Battle of Kosovo, together they sake contribution from Princess Milica and her sons Stefan and Vuk. She accepted and donated villages in the area of Morava in the South-East of Kosovo.

The documents does not provide information about what happened to the estates of pyrgos Chryseia in the fifteenth century. We think that they survived while the Lazarevic and Brankovic ruled in these parts, up to the year 1455.

KEY WORDS: Chilandar, pyrgos Chryseia, estates, Kosovo and Metohija, Lipljan, Suvo Grlo.